

FMD

FIODOR

MICHAJLOVIČ

DOSTOJEVSKIJ

DIABLOM

POSADNUTÍ

Fiodor Michajlovič Dostojevskij Diablom posadnutí

FIODOR

MICHAJLOVIČ

DOSTOJEVSKIJ

DIABLOM

POSADNUTÍ

ODEON

Fiodor Michajlovič Dostojevskij
DIABLOM POSADNUTÍ

Translation © 2023 by Viera Hegerová
Chapter U Tichona translated by Nataša Ďurinová © 2023
Epilogue © 2023 by Valerij Kupka
Notes © 2023 by Nina Hradiská
Poetry translation © 2023 by Nataša Ďurinová
Text revision and editing © 2023 by Nataša Ďurinová
Jacket design © 2023 by Zdeněk Ziegler
Slovak edition © 2023 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-8999-4

*Hoc ma zabi, stopy žiadne,
Blúdime tu dokola.
Zdá sa, že nám zlý duch vládne,
Trojku durí do poľa.*

*.
. .
. .*

*Kam tie húfy duchov ženú?
Žiaľ v ich piesňach dusí nás,
Bosorka má svadbu v snehu?
Škriatok skonol v ten psí čas?*

A. S. Puškin

Na svahu sa pásla veľká črieda sviň. Besi ho preto prosili, aby im dovolil vojsť do nich; On im to dovolil. Tu besi vyšli z posadnutého, vošli do sviň a črieda sa prudko hnala dolu svahom do jazera a utopila sa. Keď pastieri videli, čo sa stalo, utiekli a rozhlásili to v meste aj po osadách. A ľudia vyšli pozrieť sa, čo sa stalo. Prišli k Ježišovi a našli človeka, z ktorého vyšli besi, ako sedí oblečený a pri zdravom rozume pri Ježišových nohách, a pochytila ich hrôza. Svedkovia im rozpovedali, ako bol uzdravený diablom posadnutý.

Evanjelium podľa Lukáša, 8, 32 - 37

PRVÝ DIEL

PRVÁ KAPITOLA

Namiesto úvodu niekoľko podrobností zo životopisu veľaváženého Stepana Trofimoviča Verchovenského

1

Keď sa podoberám opísať nedávne a také zvláštne udalosti, čo sa odohrali v našom meste, ktoré sa dosiaľ ničím nevyznamovalo, som vzhľadom na svoju neskúsenosť nútený začať trochu zďaleka, a to niektorými životopisnými podrobnosťami o talentovanom a veľaváženom Stepanovi Trofimovičovi Verchovenskom. Nech tieto podrobnosti poslúžia len ako úvod k predkladanej kronike, lebo sám príbeh, ktorý mienim opisovať, príde až neskôr.

Poviem to otvorene: Stepan Trofimovič hral v našej spoločnosti stále akúsi osobitú, dá sa povedať občiansku rolu a túto rolu mal vášnivo rád – až tak, že tuším bez nej ani nemohol žiť. Niežeby som ho prirovnával k hercovi na javisku: božeuchovaj, tým skôr, že si ho vážim. Mohla to byť sila zvyku, alebo, lepšie povedané, už od detstva ušľachtilý sklon k príjemným predstavám o svojom vznešenom občianskom poslaní. Miloval napríklad úlohu štvanca, ba povedal by som vyhnanca. Obe tieto slovíčka majú istý klasický nádych, ktorý mu raz a navždy pomútil hlavu a povyšujúc ho postupne vo vlastných očiach, za tie dlhé roky ho napokon doviedol na akýsi vysoký piedestál, čo lahodilo jeho samoľúbosti. V istom satirickom anglickom románe z minulého storočia istý Gulliver, keď sa vrátil z krajiny Lilibutanov, kde ľudia merali iba zo dve piade, a tak sa medzi nimi naučil sám seba považovať za obra, keď neskôr chodil po londýnskych uliciach, mimovoľne kričal na chodcov a povozy, aby sa mu vyhýbali a mali sa na pozore, lebo ich

podlávi – predstavoval si totiž, že je ešte stále obrom a ostatní sú maličkí. Smiali sa mu zato, nadávali mu a grobiani kočiši obra dokonca šibali bičmi; ale vari spravodlivo? Čo všetko nenarobí zvyk! Takmer k tomu istému dovedol zvyk aj Stepana Trofimoviča, ibaže v ešte nevinnejšej a neškodnejšej forme, ak sa tak môžeme vyjadriť, pretože to bol skvelý človek.

Lenže myslím si, že ku koncu príbehu naňho všetci a všade zabudli, hoci nik nemôže povedať, že ho predtým nepoznal. Je nesporné, že nejaký čas aj on patril k slávnej plejáde chýrnych dejateľov minulej generácie a istý čas – napokon, išlo naozaj iba o krátky úsek – mnohí vtedajší horlivci vyslovovali jeho meno dobreže nie súčasne s menami Čaadajeva, Belinského, Granovského a Gercena, ktorý práve v tom období začínal v cudzine. Činnosť Stepana Trofimoviča sa však skončila takmer hneď, ako sa začala – takpovediac ‚pod náporom búrlivých okolností‘. A viete čo? Vysvitlo, že nebolo ‚nijakého náporu‘ ani nijakých ‚okolností‘, aspoň nie v tomto prípade. Len nedávno, pred niekoľkými dňami som sa dozvedel, na môj veľký údiv, zato však z dôveryhodných zdrojov, že Stepan Trofimovič tu medzi nami, v našej gubernii, nielenže nežil vo vyhnanstve, ako si každý myslel, ale nikdy nebol ani pod policajným dozorom. To je teda sila fantázie! Celý svoj život úprimne veril, že v niektorých kruhoch sa ho stále obávajú, že každý jeho krok sledujú a odhadujú a že každý z troch gubernátorov, čo sa u nás za posledných dvadsať rokov vystriedali, už keď prišiel spravovať guberniu, mal naňho nejaký zvláštny a znepokojivý názor, ktorý mu vnikli zhora a predovšetkým pri odovzdávaní gubernie. Nech by vtedy ktokoľvek počestného Stepana Trofimoviča presviedčal nezvratnými dôkazmi, že sa naskrze nemá čoho báť, istotne by sa bol urazil. A pritom to bol človek veľmi múdry a nadaný, povedal by som dokonca človek vedy, hoci vlastne vo vede... no, slovom, vo vede toho veľa neurobil, ba zdá sa mi, že vôbec nič. Napokon s ľuďmi vedy je to u nás v Rusku takto na dennom poriadku.

Vrátil sa z cudziny a ako lektor exceloval na univerzitnej katedre už koncom štyridsiatych rokov. Stačil odprednášať

iba niekoľko prednášok, myslím o Araboch; stačil tiež obhájiť vynikajúcu dizertáciu o rastúcom občianskom a hanzovom význame nemeckého mestečka Hanau v rokoch 1413 - 1428 a súčasne aj o zvláštnych a nejasných príčinách, prečo sa rozkvet mesta zastavil. Táto dizertácia šikovne a bolestivo pichla do slavianofilov a Stepan Trofimovič medzi nimi razom nadobudol početných a zúrivých nepriateľov. Neskôr - keď už prišiel o katedru - stihol uverejniť (malo to byť niečo ako pomsta a tiež aby ukázal, koho univerzita stratila) v pokrokovom mesačníku, ktorý prinášal preklady z Dickensa a propagoval George Sandovú, začiatok fundovanej štúdie - tuším o príčinách nezvyčajnej mravnej ušľachtlosti akýchsi rytierov v ktoromsi období alebo niečo podobné. Prinajmenšom v nej rozvádzal akúsi vyššiu a mimoriadne ušľachtilú ideu. Neskôr sa povrávalo, že pokračovanie štúdie náhle zakázali a že pokrokový časopis dokonca dostal svoje za uverejnenie prvej polovice. To je dosť možné, veď čo vtedy nebolo možné? No v danom prípade je pravdepodobnejšie, že nič také sa nestalo a že autorovi sa jednoducho štúdiu lenilo dokončiť. A s prednáškami o Araboch prestal preto, že ktosi (zrejme z jeho reakčných nepriateľov) zachytil list, v ktorom Stepan Trofomovič kohosi oboznamoval s akýmisi „okolnosťami“, následkom čoho ktosi od neho žiadal akési vysvetlenie. Nevie, či je to pravda, ale ešte sa tvrdilo, že v Petrohrade v tom istom čase odhalili početný, čudný protištátny spolok asi s trinástimi členmi, ktorý takmer vyhodil do povetria nejakú budovu. Sprisahanci sa údajne chystali preložiť dokonca Fouriera. Akoby naschvál práve v tom čase v Moskve zhabali poému Stepana Trofimoviča, ktorú napísal ešte mladý asi pred šiestimi rokmi v Berlíne a ktorá kolovala v odpisoch cez dvoch milovníkov poézie a jedného vysokoškolačka. Tú poému mám doma v stole; iba vlani som dostal vlastnoručne, čerstvo odpísaný exemplár priamo od Stepana Trofimoviča s jeho venovaním a v nádhernej červenej safiánovej väzbe. Ostatne, tej poéme nemožno uprieť istú dávku poézie a dokonca aj talentu; je to zvláštne, ale v tom čase (teda v tridsiatych rokoch) sa podobných vecí popísalo neúrekom. Vyrozprávať obsah je ťažké, popravde, ničomu som nerozumel. Je

to nejaká alegória v lyricko-dramatickej forme a pripomína mi druhý diel Fausta. Scéna sa začína zborom žien, potom nasleduje zbor mužov, potom akýchsi síl a celkom na konci zbor duší, ktoré ešte nežili, ale strašne by chceli žiť. Všetky tie zbory spievajú o čomsi veľmi hmlistom, väčšinou o prekliatí kohosi, no s nádychom nadneseného humoru. Zrazu sa však scéna mení a nastáva akýsi Sviatok života, na ktorom spieva dokonca hmyz, prichádza korytnačka s nejakými latinskými svätými slovami, a dokonca, ak sa dobre pamätám, o čomsi zaspieval dokonca jeden nerast, čiže predmet už celkom neživotný. V podstate všetci ustavične spievajú, a ak sa zhovárajú, tak si len nejasne nadávajú, ale celé to má opäť ten nadnesený zmysel. Nakoniec sa scéna znova mení, zjaví sa pustatina a medzi bralami sa túla civilizovaný mladý muž, ktorý šklbe a cicia nejaké byliny a na otázku víly, prečo cicia byliny, odpovedá, že prekypuje životom, hľadá zabudnutie a nachádza ho v šťave bylín, ale že jeho hlavným želaním je čím skôr stratiť rozum (to želanie je možno aj zbytočné). Potom prichádza neopísateľne krásny junák na vranom koni a za ním nasledujú obrovské zástupy všetkých národov. Junák predstavuje smrť a všetky národy po nej túžia. A nakoniec, už v záverečnej scéne, sa zrazu zjaví babylonská veža a akísi atléti ju konečne dostávajú s piesňou novej nádeje, a keď už stavba vrcholí, vtedy vládca, povedzme Olympu, ujde za smiešnych okolností a ľudstvo, ktoré sa dovtípilo, k čomu prišlo, zaujme jeho miesto a hneď sa začína nový život s novým chápaním vecí. Nuž a túto poému považovali za nebezpečnú. Vlni som navrhol Stepanovi Trofimovičovi, aby ju uverejnil, pretože v našich časoch je celkom neškodná, ale môj návrh odmietol so zjavnou nevôľou. Názor, že text je úplne neškodný, sa mu nepáčil a myslím, že preň voči mne do istej miery ochladol a odstup si držal celé dva mesiace. A viete, čo sa stalo? Nečakane, takmer v tom čase, keď som mu navrhol uverejniť ho - publikovali spomínanú poému *tam*, čiže v cudzine, v istom revolučnom zborníku, a to bez vedomia Stepana Trofimoviča.

Spočiatku sa vyľakal, bežal ku gubernátorovi a napísal šľachetný ospravedlňujúci list do Petrohradu, dvakrát mi

ho čítal, ale neposlal ho, lebo nevedel, komu ho adresovať. Jedným slovom, trápil sa celý mesiac, ale som presvedčený, že v najtajnejších zákutiach svojho srdca bol mimoriadne polichotený. Divže nespával s exemplárom zborníka, ktorý mu poslali, ale vo dne ho schovával pod matrac a posluhovačke nedovolil, aby mu postielala, a hoci deň čo deň čakal akýsi telegram, tváril sa povýšene. Nijaký telegram však neprišiel. Potom sa so mnou pomeril, čo svedčí o neobyčajnej добрote jeho mierneho, odpúšťajúceho srdca.

2

Netvrdím však, že si neodskákal vôbec nič; iba som sa uistil, že mohol pokojne ďalej prednášať o svojich Araboch, keby podal náležité vysvetlenie. No vtedy v ňom prevýšila ctižiadosť a nečakane rýchlo presvedčil sám seba raz a navždy, že jeho celoživotnú kariéru rozdrvil „nápor búrlivých okolností“. A ak mám povedať celú pravdu, skutočnou príčinou zvratu kariéry bola dávna a znova obnovená veľmi ošemetná ponuka Varvary Petrovny Stavroginovej, manželky generálporučíka a nesmiernej boháčky, aby si vzal na starosť výchovu a vzdelávanie jej jediného syna ako vysokokvalifikovaný pedagóg a priateľ za veľkolepú odmenu. Túto ponuku dostal po prvý raz ešte v Berlíne a práve v čase, keď po prvý raz ovdovel. Jeho prvou manželkou bola istá ľahkomyseľná deva z našej gubernie, oženil sa s ňou ešte veľmi mladý a nerozvážny, a zdá sa, že s touto, mimochodom príťažlivou osobou, si svoje vytrpel, pretože nemal dosť prostriedkov na jej vydržiavanie a okrem toho aj pre iné, trochu delikátne príčiny. Zomrela v Paríži – posledné tri roky už žili oddelene – a zanechala mu päťročného syna, „plod prvej, radostnej a ešte neskalej lásky“, ako raz predomnou vyklázlo z úst trúchliacemu Stepanovi Trofimovičovi. Chlapča poslali do Ruska, kde bolo celý čas v opatere u nejakých vzdialených tetiek kdesi pánu bohu za chrbtom. Stepan Trofimovič ponuku Varvary Petrovny odmietol a rýchlo, dokonca ešte do roka sa znovu oženil s istou málovravnou berlínskou Nemčičkou, a najmä bez nejakého vážnejšieho

dôvodu. No vyšli najavo aj iné príčiny, pre ktoré odmietol miesto vychovávateľa: navnadila ho sláva istého nezabudnuteľného profesora, ktorá v tom čase hrmela krajom, a keďže aj on sa pripravoval zaujať miesto na katedre, rozhodol sa vyskúšať svoje orlie krídla a vzlietnuť. A až s oškvíknutými krídlami si, pravdaže, spomenul na ponuku, nad ktorou už predtým váhal. Všetko s konečnou platnosťou vyriešila nečakaná smrť druhej manželky, ktorá s ním neprežila ani rok. Poviem dorovna: o všetkom rozhodla vrelá účasť Varvary Petrovny a jej vzácne, takrečeno klasické priateľstvo, ak sa môžeme o priateľstve takto vyjadriť. Stepan Trofimovič sa vrhol do náručia tohto priateľstva a tento vzťah vydržal vyše dvadsať rokov. Použil som výraz „vrhol sa do náručia“, ale nech Boh chráni, aby ste si pod tým predstavili niečo neslušné a plytké; tú náruč treba chápať v nanajvyš morálnom zmysle. Tie dve pozoruhodné bytosti spojil najjemnejší a najdelikátnejší vzťah - naveky.

Miesto vychovávateľa prijal aj preto, že neveľký majetok, čo zdedil Stepan Trofimovič po prvej manželke, susedil so Skvorešníkmi, veľkolepým panstvom Stavroginovcov neďaleko nášho mesta. A okrem toho v tichu pracovne ho už nerozptyľovalo obrovské množstvo univerzitných povinností a mohol sa venovať úplne vede a rodnú slovesnosť obohatiť zasvätenými štúdiami. Zo štúdií síce nebolo nič, zato mal možnosť celý zvyšok života, vyše dvadsať rokov, stáť takrečeno ako „stelesnená výčitka“ pred otčinou, ako povedal bard:

*Jak stelesnená výčitka si stál
pred tvárou svojej vlasti,
idealista, liberál.*

Osoba, o ktorej sa nesmrteľný poet vyjadril, možno aj mala právo celý život zotrvať v spomenutej póze, keby po tom túžila, hoci by to bolo dosť nudné. Lenže náš Stepan Trofimovič bol popravde len epigón v porovnaní s podobnými osobami a ani stáť nevládal a často polihoval na boku. No i keď na boku, stelesnená výčitka z neho sršala aj v le-

žiacej polohe – to musíme uznať, tým skôr, že pre guberniu stačilo aj to. Mali by ste ho vidieť v našom klube, keď zasadol ku kartám! Celým výzorom hovoril: Karty! Sadám si s vami k whistu! Vari sa to hodí? Kto je za to zodpovedný? Kto zmaril moju činnosť a premenil ju na whist? Ech, nech zhynie Rusko! a dôstojne tromfoval srdcovým esom.

A pravdupovediac, kartárske potýčky mal strašne rád, hoci v poslednom čase sa pre kartovanie často a neprijemne škriepil s Varvarou Petrovnou, tým skôr, že večne prehrával. Ale o tom neskôr. Poznamenám len, že to bol človek dokonca svedomitý (teda zavše), a preto býval často smutný. Za celé dvadsaťročné priateľstvo s Varvarou Petrovnou tak tri-štyri razy do roka pravidelne podliehal „občianskemu zármutku“, ako sme to medzi sebou nazývali; išlo o obyčajný svetobôľ, ale onen výraz sa páčil veľaváženej Varvare Petrovne. Neskôr okrem občianskeho zármutku podliehal aj šampanskému, ale citlivá Varvara Petrovna ho celý život chránila pred všetkými triviálnymi sklonmi. A Stepan Trofimovič naozaj potreboval pestúnku, pretože niekedy býval veľmi čudný: uprostred najvznešenejšieho smútku sa zrazu rozosmial tým najvulgárnejším spôsobom. Boli chvíle, keď sa dokonca o sebe samom vyjadroval humorne. Lenže Varvara Petrovna sa ničoho tak nebála ako humoru. Bola to konzervatívna mecenáška, konala iba z najvyšších pohnútok. Dvadsaťročný vplyv tejto vznešenej dámy na jej úbohého priateľa bol očividný. O Varvare Petrovne treba hovoriť oddelene, čo aj urobím.

3

Existujú zvláštne priateľstvá: obaja priatelia sa idú navzájom zožrať, celý život sa hryzú, ale rozísť sa nemôžu. V niektorých prípadoch je to vylúčené: priateľ, ktorý pre svoje vrtochy pretrhne s tým druhým kontakt, odrazu ochorie a asi by umrel, keby sa priateľstvo skončilo. Mám overené, že Stepan Trofimovič neraz, zavše aj po najintímnejších výlevoch medzi štyrmi očami, po odchode Varvary Petrovny zrazu zoskočil z divána a tĺkol päťami do múru.

Stávalo sa tak bez štipky vysvetlenia, raz dokonca odrazil zo steny vakovku. Možno si položíte otázku: ako som sa dozvedel takú chúlостivú podrobnosť? A čo ak som bol sám toho svedkom? Čo ak mi Stepan Trofimovič neraz plakal na pleciah, farbisto opisujúc svoje skryté tajomstvá? (A čo všetko pri tom povravel!) Lenže takmer zakaždým po takýchto výlevoch by sa bol na druhý deň najradšej ukrižoval za svoju nevďačnosť; rýchlo ma pozval k sebe alebo pribehol ku mne jedine preto, aby mi oznámil, že Varvara Petrovna je „anjel cti a jemnosti a on je jej úplný protiklad“. Nielenže ku mne pribehol, neraz celú záležitosť opísal vo výrečných listoch aj jej a priznal sa, pričom sa podpísal plným menom, že napríklad len včera rozprával cudzej osobe, že Varvara Petrovna si ho drží iba z márnomyseľnosti, závidí mu vzdelanosť a nadanie; nenávidí ho a svoju nenávisť sa bojí dať najavo v strachu, aby od nej neodišiel a neuškodil tak jej literárnej reputácii; že pre toto opovrhuje sám sebou a rozhodol sa zísť zo sveta násilnou smrťou, čaká však od nej posledné slovo, ktoré o všetkom rozhodne, atď., atď., a celý list v tomto štýle. Viete si teda predstaviť tie občasné hysterické výbuchy tohto najnevinnejšieho päťdesiatročného dieťaťa! Sám som raz čítal jeden taký list po nejakej ich škriepke, úplne bezdôvodnej, ale navonok strašne jedovatej. Zhrozil som sa a prosil som ho, nech list neposiela.

„Nemôžem... tak je to čestné... povinnosť... umriem, ak sa jej so všetkým nepriznám, so všetkým!“ odpovedal mi div nie v horúčke a list poslal.

Práve v tom bol medzi nimi rozdiel – Varvara Petrovna by podobný list nikdy neodoslala. Pravda, Stepan Trofimovič ukrutne rád písal, písal jej, aj keď bývali v jednom dome, a po vypätých hádkach dokonca dva razy za deň. Viem s istotou, že jeho listy čítala veľmi pozorne, aj keď dostala dva za deň, a po prečítaní ich odkladala do osobitnej kazety, označené a roztriedené; okrem toho si ich ukladala v srdci. A keď aj nechala svojho priateľa celý deň bez odpovede, stretla sa s ním akoby nič, akoby sa včera neprihodilo nič mimoriadne. Pomaličky ho tak vydrezírovala, že sa už ani neopovážil spomenúť pred ňou včerajšok a len sa jej chví-

lami díval do očí. Ibaže ona na nič nezabudla, zatiaľ čo on zabúdala niekedy až príliš chytro a posmelený jej pokojom, často sa ešte toho dňa smial a vystrájal pri šampanskom, ak prišla nejaká návšteva. S akou zlosťou musela vtedy naňho hľadieť, a on nič nespomínal! Až o dáky týždeň, o mesiac, alebo dokonca až o pol roka v nejakej mimoriadnej chvíli, keď si náhle spomenul na nejaký výraz zo svojho listu a potom aj na celý list a všetky okolnosti, zrazu sa šiel prepadnúť od hanby a tak sa sužoval, že dostával záchvaty koliky. Tie zvláštne záchvaty bývali v niektorých prípadoch bežným vyústením nervových otrasov a boli istou zaujímavou kuriozitou jeho telesnej sústavy.

Skutočne, Varvara Petrovna ho istotne veľmi často nenávidela, no len jednu vec u nej Stepan Trofimovič až do samého konca nepostrehol: napokon sa pre ňu stal synom, jej dielom, dalo by sa povedať vynálezom; stal sa krvou z jej krvi a nedržala si ho ani nevydržiavala iba zo „závisti k jeho nadaniu“. Ako ju len museli urážať také podozrenia! Skrývala v sebe akúsi neznesiteľnú lásku k nemu uprostred ustavičnej nenávisťi, žiarlivosti a opovrhovania. Ochraňovala ho pred každou smietkou, dvadsaťdva rokov mu robila pestúnku, ak by šlo o jeho reputáciu básnika, vedca či verejného činiteľa, nespala by celé noci od starostí. Vymyslela si ho a svojmu výmyslu prvá uverila. Bol stelesnením jej snov... Zato od neho vyžadovala naozaj veľa, zavše až otroctvo - bola až neuvěřiteľne pomstychtivá. Na túto tému rozprávam dve príhody.

4

Raz, ešte pri prvých chýroch o oslobodení sedliakov, keď zrazu celé Rusko zaplesalo a chystalo sa na znovuzrodenie, navštívil Varvaru Petrovnu istý petrohradský barón, čo mestom iba cestoval, muž so stykmi na najvyšších miestach a znalý pomerov. Varvara Petrovna si podobné návštevy vážila, pretože jej styky vo vyšších kruhoch po mužovej smrti ochabovali a časom úplne zanikli. Barón popíjal čaj a presedel u nej hodinu. Nikto iný tam nebol, pozvala a uviedla iba Stepana Trofimoviča. Barón o ňom čosi počul už predtým

alebo sa len tváril, že počul, no pri čaji mu takmer nevenoval pozornosť. Stepan Trofimovič sa, pravdaže, pred ním nezhodil, veď spôsoby mal vyberané. Nebol síce vznešeného pôvodu, ale odmalička ho vychovávali v istom urodzenom dome v Moskve, a teda ako sa patrí: po francúzsky hovoril ako Parížan. A tak barón na prvý pohľad pochopil, akými ľuďmi sa Varvara Petrovna obklopuje, hoci v gubernskom ústraní. No predsa to všetko vypálilo ináč. Keď barón potvrdil vierohodnosť prvých správ o veľkej reforme, Stepan Trofimovič sa nezdržal, skríkol *hurá!*, ba dokonca rukou spravil akési gesto ako prejav nadšenia. Vykríkol síce polohlasne, s istým pôvabom; nadšenie možno predstieral a gesto si azda nacvičil pred zrkadlom pol hodiny pred návštevou; no očividne mu to celkom nevyšlo, lebo barón si dovolil pousmiať sa, hoci hneď veľmi zdvorilo prehodil vetičku o všeobecnom a pochopiteľnom dojatí každého ruského srdca v dôsledku veľkých udalostí. Krátko nato vstal a pri odchode podal dva prsty aj Stepanovi Trofimovičovi. Keď sa Varvara Petrovna vrátila do salóna, sprvu asi tri minúty mlčala, akoby čosi hľadala na stole; náhle sa však obrátila k Stepanovi Trofimovičovi a bledá, blýskajúc očami, šeptom precedila: „Toto vám jakživ nezabudnem!“

Na druhý deň sa s ním stretla akoby nič a nikdy viac sa ani slovom nezmienila o tom, čo sa stalo. No po trinástich rokoch mu to v jednej tragickej chvíli pripomenula a vyhodila na oči a presne tak pobledla ako vtedy pred trinástimi rokmi, keď mu to vyčítala prvý raz. Za celý život mu iba dva razy pohrozila: „Toto vám jakživ nezabudnem!“ Prípad s barónom bol už druhý prípad; no aj prvý prípad bol svojím spôsobom typický, a ako sa zdá, tak veľa znamenal v živote Stepana Trofimoviča, že som sa rozhodol zmieniť sa aj o ňom.

Bolo to v päťdesiatom piatom roku na jar v máji, práve po tom, ako do Skvorešník prišla správa o skone generálporučika Stavrogina, ľahkomyselného starca, ktorý zomrel na žalúdočnú chorobu cestou na Krym, kam ho vymenovali do operujúcej armády. Varvara Petrovna ovdovela a zaodela sa do hlbokého smútku. Pravda, nemohla žiaľiť prehnané, lebo za posledné štyri roky pre povahové nezhody žila od

muža odlúčene a odvádzala mu rentu. (Sám generálporučík vlastnil iba stopäťdesiat duší, dostával plat, bol urodzeného pôvodu a mal styky; všetko bohatstvo a Skvorešniky však patrili Varvare Petrovne, jedinej dcére veľmi bohatého výkupcu pozemkov.) Napriek všetkému ju ohromila nečakaná zvesť a utiahla sa do úplnej samoty. Stepan Trofimovič ju, pravdaže, neopustil.

Máj bol v plnom rozkvetu, večery boli nádherné. Rozkvitla čremcha. Obaja priatelia sa stretávali každý večer v záhrade a do noci presedeli v besiedke, vylievajúc si navzájom city a myšlienky. Boli to chvíle plné poézie. Varvara Petrovna vzhľadom na zmenu vo svojom osude hovorila viac než zvyčajne. Akoby prilipla k srdcu svojho priateľa a tak to trvalo niekoľko večerov. Stepana Trofimoviča zrazu osvietila čudná myšlienka: vari s ním užialená vdova neráta, vari nečaká, že po roku smútku ju požiada o ruku? Myšlienka to bola cynická, ale veď vznešená bytosť niekedy máva sklon k cynickým myšlienkam, už len vzhľadom na jej všestranný rozvoj. Začal rozumovať a prišiel k záveru, že to tak bude. Zamyslel sa: majetok má obrovský, to je pravda, ale... Varvara Petrovna nebola zďaleka krásavica; bola to vysoká, žltá, kostnatá ženská s príliš podlhovastou tvárou pripomínajúcou čosi konské. Stepan Trofimovič otáľal čoraz väčšími, mučil sa pochybnosťami, aj si zo dva razy poplakal od nerozhodnosti (fňukal dosť často). Po večeroch v besiedke sa mu na tvári nevdojak odrážalo čosi vrtošivé a posmešné, čosi koketné a zároveň povýšenecké. Taký výraz vyskočí nečakane, mimovoľne, a dokonca čím je človek ušľachtilejší, tým je badateľnejší. Bohvie, čo si o tom myslieť, ale pravdepodobnejšie bolo, že v srdci Varvary Petrovny nevzkĺčilo nič také, čo by zodpovedalo podozreniam Stepana Trofimoviča. A ani priezvisko Stavrogina by si nezamenila za to jeho, hoci i známe. Možno išlo len o ženskú hru, neúmyselný prejav ženského rozmaru, takého prirodzeného v iných bežných prípadoch. Ostatne, neručím za to, hlbiny ženského srdca dodnes nie sú prebádané! Radšej pokračujem.

Predpokladám, že Varvara Petrovna čoskoro rozlúštila zvláštny výraz na tvári svojho priateľa; bola citlivá a všima-

vá a on zas niekedy príliš nevinný. Večery však prebiehali ako prv, aj rozhovory boli rovnako nadnesené a zaujímavé. A tu raz, keď prichádzala noc, po veľmi živej a poetickej besede sa priateľsky rozlúčili vrelým stiskom rúk pred verandou prístavku, ktorý obýval Stepan Trofimovič. Každé leto sa z obrovského panského domu v Skvorešnikoch presťahoval do prístavku, ktorý už takmer zasahoval do záhrady. Len čo vošiel do svojej izby, v ustarostenom zamyslení si vzal cigaru, no zatiaľ si ju nepripálil, unavene zastal a znehybnel pred otvoreným oknom, zahľadiac sa na biele obláčiky ľahučké ako perie plávajúce okolo jasného mesiaca, keď ho jemný šuchot prinútil, aby sa strhol a obzrel. Stála pred ním Varvara Petrovna, s ktorou sa rozlúčil iba pred štyrmi minútami. Žltú tvár mala takmer belasú, pery zovreté a kútiky sa jej chveli. Vari desať sekúnd mu pozerala do očí mlčky, tvrdým, neúprosným pohľadom a zrazu rýchlym šeptom vyjachtala: „Toto vám jakživ nezabudnem!“

Keď mi Stepan Trofimovič po desiatich rokoch rozprával tento smutný príbeh, pošepky a zaprúc predtým dvere, prisahal mi, že vtedy na mieste tak zdrevenel, že ani nepočul, ani nevidel, kedy Varvara Petrovna zmizla. A keďže odvtedy už ani raz neurobila narážku na túto príhodu a všetko šlo, akoby sa nič nestalo, celý život bol náchylný veriť, že to bola len halucinácia pred chorobou, tým skôr, že onej noci skutočne ochorel na celé dva týždne, čo, mimochodom, prerušilo aj schôdzky v besiedke.

No napriek domnienke o halucináciách po celý svoj život každý deň čakal na pokračovanie, takrečeno rozuzlenie tej udalosti. Neveril, že sa to už celé skončilo! A ak sa tak naozaj stalo, zrejme sa divne pozeral na svoju priateľku.

5

Varvara Petrovna mu dokonca sama vymyslela oblek, v ktorom prechodil celý život. Oblek bol elegantný a nenapodobiteľný: čierny, trojštvrťový kabát s dlhými polami, zapnutý skoro ku krku, ale fičúrsky a sedel mu ako uliaty; mäkký klobúk (v lete slamený) so širokou strieškou; mašla

biela, batistová, s veľkým uzlom a visiacimi koncami; palica so strieborným gombíkom, vlasy po plecيا. Vlasy mal gaštanové a šedivieť mu začali iba v poslednom čase. Fúzy a bradu si holil. Zamladi bol údajne veľkým krásavcom. No podľa môjho názoru aj v starobe bol nezvyčajný švihák. Ved' aká to staroba v päťdesiatich troch rokoch? Z akejsi koketérie sa nielenže nerobil mladším, ale akoby sa chvatal solídnym vekom a vo svojom oblečení – chudý, vysoký, s vlasmi po plecيا – pripomínal patriarchu alebo skôr básnika Kukoľníka, litografia jeho podobizne vyšla v tridsiatych rokoch v akejsi knihe, zvlášť keď sedel na lavičke v záhrade pod kríkom rozkvitnutého orgovánu, oboma rukami opretý o palicu, s otvorenou knihou vedľa seba a poeticky zadumaný nad západom slnka. Čo sa týka kníh, musím poznamenať, že ku koncu sa už od čítania odľahoval. Vlastne to už bolo celkom ku koncu. Noviny a časopisy, ktoré Varvara Petrovna predplácala vo veľkom množstve, čítal sústavne. O úspechy ruskej literatúry sa tiež sústavne zaujímal, hoci ani najmenej nestrácal svoju dôstojnosť. Kedysi ho upútalo štúdium našej súčasnej vysokej politiky, vnútornej i zahraničnej, no čoskoro nad ňou hodil rukou a nechal celú záležitosť plávať. Stávalo sa, že si vzal do záhrady Tocquevilla a vo vrecku mal schovaného Paula de Kocka. To sú však nazaj daromnice!

Zmienim sa mimochodom aj o Kukoľnikovej podobizni: jeho obrázok sa prvý raz dostal Varvare Petrovne do rúk, keď ešte bola chovanicou v šľachtickom penzionáte v Moskve. Ihneď sa do podobizne zaľúbila, ako to bývalo zvykom u dievčat v penzionátoch, ktoré sa zaľubovali, do koho prišlo, a zároveň aj do svojich učiteľov, hlavne učiteľov krasopisu a kreslenia. No v tomto prípade nie sú zaujímavé vlastnosti dievčatka, ale to, že ešte aj vo svojej päťdesiatke si Varvara Petrovna schovávala obrázok medzi svojimi najintímnejšími pokladmi, Stepanovi Trofimovičovi možno iba preto vymyslela oblek trochu podobný tomu na obrázku. Ale aj to je, pravdaže, maličkosť.

V prvých rokoch, alebo presnejšie, v prvej polovici pobytu u Varvary Petrovny, Stepan Trofimovič ešte stále po-